

Współpraca szkoły i rodziny jako istotny czynnik optymalizacji procesów wychowania i kształcenia najmłodszego pokolenia

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest przedstawienie teoretycznych podstaw, zasad i założeń współpracy dwóch podstawowych środowisk wychowawczych – rodziny i szkoły, przed którymi zostało postawione zadanie kształtowania wartościowych cech osobowości, optymalnego i wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Przedstawiony problem badawczy dotyczy odpowiedzi na pytanie: jakie są fundamentalne założenia, zasady i determinanty współczesnej współpracy szkoły i rodziny, której celem jest optymalizacja procesów wychowania i kształcenia dzieci i młodzieży? Zastosowano analizę literatury i syntezę wniosków oraz przegląd raportów z badań naukowych dotyczących podjętej problematyki.

PROCES WYWODU: W założeniach pedagogiki obecny jest pogląd dotyczący potrzeby innowacyjnej i twórczej współpracy szkoły i rodziny, która powinna mieć wielopodmiotowy charakter i opierać się na współdziałaniu i partnerstwie realizowanym w dialogu. Odwołując się do naukowych opracowań, ukazano pojęcia i założenia współpracy tych dwóch środowisk, stan aktualny, korzyści, jakie ze sobą niesie współdziałanie, oraz determinanty, które to utrudniają.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z przeprowadzonych analiz wynika, że rodzina i szkoła muszą ze sobą współpracować na podstawie partnerskiego dialogu, aby tworzyć zharmonizowany i spójny system oddziaływań wychowawczych i opiekuńczych wobec młodego pokolenia w celu zaspokojenia w optymalnym stopniu jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Szkoła i rodzina w ramach współpracy, której celem jest wzajemne wsparcie, powinny wypracować własny, zharmonizowany model (system) edukacyjnej działalności oparty na zaakceptowanych ideach i założeniach oraz na oczekiwaniach partnerów edukacyjnych,

których winna łączyć symetryczna i partnerska relacja oraz zaangażowanie w realizację wspólnych celów i zadań.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** WSPÓŁPRACA SZKOŁY I RODZINY,
WSPÓŁDZIAŁANIE, PARTNERSKI DIALOG

ABSTRACT

Cooperation Between School and Family as an Important Factor in Optimizing the Processes of Upbringing and Educating the Youngest Generation

RESEARCH OBJECTIVE: The article presents the theoretical basis, principles and cooperation assumptions of two basic educational environments – family and school, whose tasks include shaping valuable personality traits and aiming at optimal and comprehensive development of children and teenagers.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The presented research problem looks for an answer to the question: what are the fundamental assumptions, principles and determinants of contemporary cooperation of school and family, which aims at optimizing the processes of upbringing and educating children and teenagers. The methods used include the analysis of literature, the synthesis of the conclusions and the review of scientific reports from the researched area.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The assumptions of pedagogy include a view that there exists a need for innovative and creative cooperation between school and family, which should be of multi-agent nature and based on cooperation, collaboration and partnership realized in a dialogue. Referring to scientific studies, the article presents concepts and principles of cooperation between these two communities, its current status, the benefits cooperation brings and determinants restricting it.

RESEARCH RESULTS: The analyses show that family and school must work together in order to create a harmonized and coherent system of educational and upbringing influences imposed on the young generation to provide an optimal level of their development and educational needs.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Cooperation between school and family, which aims at mutual support, should develop its own harmonized model (system) of educational activities based on accepted ideas and assumptions as well as expectations of educational partners, which should be connected by symmetric and healthy relationship and commitment to the execution of common goals and tasks.

→ **KEYWORDS:** COOPERATION OF SCHOOL AND FAMILY, COLLABORATION, DIALOGUE

Wprowadzenie

Od momentu powstania szkoły jako instytucji nauczania i wychowania występuje świadomość konieczności współpracy rodziny i szkoły, ponieważ są one „podstawowymi, wzajemnie się uzupełniającymi środowiskami wychowawczymi” (Bibik, 2009, s. 147). Ogniwem łączącym jest dziecko (wychowanek) i jego dobro, a wspólną płaszczyzną oddziaływań – proces jego wychowania, kształcenia, socjalizacji i inkulturacji (Kozubska, 2004). Przy czym rodzina jest pierwszym i niezastąpionym naturalnym środowiskiem życia i rozwoju jednostki, a rodzice pierwszymi i najważniejszymi opiekunami i wychowawcami swoich dzieci, których łączy specyficzna więź emocjonalna oraz społeczno-kulturowa. Wychowanie dzieci i młodzieży to jednak nie tylko zadanie dla rodziców, ale także nauczycieli i wychowawców, więcej „wspólna i doniosła sprawa wszystkich dorosłych” (Bibik, 2009, s. 147).

W Polsce budowanie współpracy między szkołą i rodziną poprzez szerokie angażowanie rodziców w proces edukacji dziecka i życie szkoły zasadniczo rozpoczęło się od momentu wprowadzenia założeń reformy edukacji w 1999 r. (Ustawa z dnia 25 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty. Dz. U. 1998, nr 117, poz. 759; nr 162, poz. 1126)¹, które nakładają na dyrektora placówki edukacyjnej, rodziców i nauczycieli wspólne dookreślenie i dopracowanie zasad i norm współpracy. Ważne, by satysfakcjonowały one wszystkie podmioty i były zgodne z potrzebami i oczekiwaniami rodziców i nauczycieli oraz znalazły swe odzwierciedlenie w statutach szkoły. Przy czym w tym obszarze występuje możliwość ciągłego rozwoju, weryfikacji i wprowadzania zmian (Banasiak, 2013).

Aktualny system edukacji zakłada i umożliwia dużą aktywność rodziców w odniesieniu do funkcjonowania szkoły. Dotychczasowa „rola rodzica – biernego odbiorcy usług oświatowych została przekształcona w rolę kreatywnego rodzica – współgospodarza i współtwórcy systemu kształcenia” (Bibik, 2009, s. 152). Uznano prawo rodziców do współdecydowania o wielu aspektach edukacji ich dziecka, co więcej, podkreślono potrzebę i konieczność utrzymywania pozytywnych, partnerskich relacji rodziców i nauczycieli. Efektem tych zabiegów ma być podniesienie

---

¹ Nowelizacja ustawy o systemie oświaty i innych ustaw dokonana ustawą z dnia 11.04.2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2007 r. nr 80, poz. 542) również stawia za cel zwiększenie znaczenia i roli rodziców w funkcjonowaniu szkoły; ponadto ustawa z dnia 25 lipca 2008 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty, ustawy – Karta Nauczyciela oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z dnia 8 sierpnia 2008 r.); ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. zmieniająca ustawę o systemie oświaty i ustawę o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 22 grudnia 2009 r.).

jakości edukacji, wyrobienie w uczniach pozytywnych postaw wobec szkoły (Banasiak, 2013), ujednoczenie oddziaływań wychowawczych i dydaktycznych w stosunku do każdego ucznia, co w konsekwencji będzie decydowało o ich przebiegu i rezultatach. W tej perspektywie skuteczne i należyte wychowanie najmłodszego pokolenia to wychowanie spójne (Bobuła, 2012), gdzie strony zaangażowane w ten proces działają w podobny sposób, opierając się na tych samych zasadach i wartościach. Powyższe stwierdzenia wskazują, że współpraca domu i szkoły jest nie tylko ważna, ale i konieczna dla optymalizacji procesu edukacji. Ponadto prowadzone badania naukowe w tym zakresie wskazują jednoznacznie, że istnieje bezpośrednia zależność pomiędzy efektywną aktywnością edukacyjną uczniów, ich rozwojem intelektualnym i społeczno-moralnym a jakością współpracy między rodzicami i pedagogami (Kochan, 2001).

Powiązanie szkoły i domu jest opisywane i charakteryzowane wspólnie poprzez pojęcia: współdziałanie, współpraca i partnerstwo, których wspólnym mianownikiem jest dialog. Potocznie współdziałanie odnosi się do działania realizowanego wspólnie z kimś, traktowane jest jako właściwość każdego zorganizowanego działania ludzi. T. Kotarbiński określił, że

współdziałanie wielu podmiotów ze względu na określone ich czynności i ze względu na określone ich cele zachodzi tylko wtedy, jeżeli każdy z tych podmiotów pomaga któremuś innemu podmiotowi z tego samego grona lub jest wspomagany przez jakiś inny podmiot z tegoż grona (za: Banasiak, 2013, s. 35).

W pedagogicznej perspektywie współdziałanie przejawia się w zgodnym i dobrowolnym działaniu kilku podmiotów w ramach danego środowiska lub środowisk, które ukierunkowane jest na realizację zbieżnych i wspólnych celów w dziedzinie kształcenia, wychowania i opieki. Polega ono przede wszystkim na zgodnej, zharmonizowanej aktywności podmiotów w realizacji zadań częściowych powiązanych z przyjętymi wspólnie celami. Przebiega ona w warunkach pełnej egalitarności, współrzędności zaangażowanych podmiotów (Banasiak, 2013).

Według W. Okonia

współpraca to współdziałanie ze sobą jednostek lub grup ludzi, wykonujących swoje częściowe zadania, aby osiągnąć jakiś wspólny cel; współpraca opiera się na wzajemnym zaufaniu i lojalności oraz na podporządkowaniu się celowi, należycie uświadomionemu sobie przez wszystkie jednostki lub grupy (Okon, 1987, s. 346).

Przy czym nie każde współdziałanie nauczycieli i rodziców będzie współpracą, a także nie każda współpraca będzie korzystna pod względem wychowawczym.

Wartość współpracy tkwi w nieobliczalnym i nieograniczonym potencjale ludzkich możliwości i różnic osobowości, które się łączą we wspólnym działaniu. Korzyści nie tyle są obopólne, bo istotą współpracy są właśnie pozytywne skutki dla obu stron, ile potrójne, gdyż na współpracy zyskuje jakość wykonanego działania, wynik wspólnej pracy (Bieroń, 2012, s. 288).

Partnerstwo w obszarze relacji szkolnych to przyznawanie równorzędnych praw i obowiązków wszystkim podmiotom (nie można pominąć dziecka), wzajemne poszanowanie swoich kompetencji, współuczestnictwo w określonych przedsięwzięciach, realizacja wspólnie określonego celu, który przede wszystkim odnosi się do osoby wychowanka, jego edukacji, jak i ukształtowania jego osobowości (Bibik, 2009; Maszke, 2002; Krzesińska-Żach, 2007; Janke i Kawula, 2007). Rezultatem współpracy szkoły i domu rodzinnego opartej na partnerstwie są bardziej efektywne wyniki wychowawcze i dydaktyczne, a także i rozwojowe najmłodszego pokolenia (np. samodzielność, odpowiedzialność, uspołecznienie, właściwe poczucie własnej wartości, określony system wartości).

Dzisiaj obserwujemy szczególną potrzebę rzeczywistego integrowania oddziaływań domu rodzinnego i szkoły ze względu na wzrastającą liczbę oddziaływań destrukcyjnych innych środowisk (np. nowych mediów). Podstawowym warunkiem tej integracji jest rzeczywista współpraca, która wymaga „zarówno akceptowania określonego zestawu wartości, norm, wzorów postępowania (integracja normatywna), jak i sprawnego przepływu informacji, porozumiewania się, wymiany poglądów (integracja komunikatywna)” (Kozubska, 2004, s. 313). Co więcej, współpracę tę opartą na partnerstwie uznaje się za „niezbędny warunek powstania, istnienia i rozwoju wspólnoty edukacyjnej” (Kozubska, 2004, s. 313).

Inicjatywa podejmowania współpracy oraz jej ożywianie należy do szkoły i pracowników, którzy są odpowiedzialni za jej organizację i przebieg. Nikt nie zastąpi nauczycieli w nawiązywaniu kontaktu i we współdziałaniu z rodzicami, ponieważ to oni są gospodarzami w szkole, a rodzice powierzają im swoje dzieci i od nich oczekują inicjatywy w wyborze odpowiednich form i dbałości o jakość wzajemnych relacji (Babiuch, 2002). Przy czym trzeba podkreślić, że obie strony muszą podjąć trud autentycznej współpracy związany z podmiotowym traktowaniem, wychodzeniem poza stereotypowe myślenie i zachowania oraz podejmowaniem odpowiedzialności.

Znaczenie współpracy szkoły i rodziny. Dlaczego warto współpracować?

Czy partnerstwo szkoły i rodziców jest sprawą istotną? W tym kontekście pojawia się też pytanie o charakter szkoły. Dzisiaj wyłaniają się dwie opcje. Pierwsza z nich to wizja szkoły jako instytucji o charakterze usługowym, która pociąga za sobą klientyzm rodziców („płacę, więc wymagam”), zrzucenie odpowiedzialności za wychowanie dziecka na szkołę i kompletny brak współpracy oraz postrzeganie pracowników szkoły jako najbardziej kompetentnych w sprawach edukacji. Wówczas każda ze stron patrzy na sytuacje problemowe ze swojej perspektywy i nie jest zainteresowana współpracą. Druga wizja szkoły to instytucja społeczna, wspólnota edukacyjna, „w której każda ze stron ma możliwość głosu i wpływu na decyzje, zachęca rodziców do działania i współpracy” (Bobula, 2012, s. 298), ponieważ nic tak nie mobilizuje do aktywności, jak poczucie wpływu na otaczającą rzeczywistość. Wówczas rodzice nie są klientami, lecz partnerami (Bobula, 2012). Ta perspektywa daje wiele korzyści pod warunkiem, że współpraca oparta jest na partnerstwie, otwartości i zaufaniu. A zależy to od postaw interpersonalnych współuczestników, od ich dobrej woli i świadomego działania. Sytuacja jest trudna i ryzykowna, gdy tej współpracy nie ma lub jest realizowana na niskim poziomie, ponieważ wzajemna wrogość, rywalizacja, niszczenie autorytetu czy też obojętność to zawsze przegrana... przede wszystkim młodego człowieka.

Jakie korzyści uzyskują rodzice i szkoła, a w konsekwencji wychowanek, z podejmowania rzeczywistej i autentycznej współpracy? Jest ich wiele, warto wskazać na najważniejsze (Segiet, 1999; Winiarski, 2000; Kozubska, 2004; Borawska, 2010; Bibik, 2009; Babiuch, 2002; Krzesińska-Żach, 2007). Po pierwsze, harmonijne działanie obu środowisk: rodziny i szkoły – znacznie wzmacnia siłę ich oddziaływań edukacyjnych. Nauczyciele mogą liczyć na wsparcie rodziców: kontrolując postępy dziecka, motywując je do systematycznej pracy, pomagając mu, zapewniając odpowiednie warunki do nauki i kształtując jego pozytywne nastawienie do szkoły, a rodzice w osobie nauczyciela mogą zyskać profesjonalnego doradcę w procesie wychowania i socjalizacji swojego dziecka. Po drugie, pogłębia się wiedza nauczycieli o uczniu, jego rodzinie i jej funkcjonowaniu, napotykanym trudnościach i problemach. Rodzice stanowią swoistą „kopalnię wiedzy” o dziecku (np. jego słabych i mocnych stronach, potrzebach, zainteresowaniach i pasjach) i jego środowisku życia, co daje możliwość spojrzenia na ucznia z szerszej perspektywy. Wówczas nauczyciele mogą lepiej poznać i zrozumieć dziecko, wzmacniać jego zasoby i korygować zachowania niepożądane.

Po trzecie, autentyczna współpraca umożliwia uzyskanie i pogłębienie wiedzy oraz nabycie umiejętności o charakterze psychologicznym i pedagogicznym ważnych dla procesu opieki i wychowania przez rodziców (edukacja/pedagogizacja rodziców). Współpraca sprzyja też uzyskaniu informacji przez rodziców o funkcjonowaniu szkoły, o nauczycielach i wychowawcach, o zachowaniu dziecka w szkole (które może być inne niż w domu), co pozwala lepiej im poznać możliwości dziecka i dzięki temu stawiać odpowiednie wymagania, skuteczniej je wspierać. Ponadto „bezpośrednie kontakty, dialog i wymiana doświadczeń ograniczają wzajemne negatywne nastawienia, nieufność, ujemne skutki stereotypów w postrzeganiu siebie, umożliwiają wyjaśnianie nieporozumień, przez co przyczyniają się do podniesienia autorytetu rodziców i nauczycieli” (Kozubska, 2004, s. 314) w oczach młodego pokolenia, co dzisiaj jest szczególnie potrzebne. Partnerstwo w tym zakresie sprzyja również zbliżeniu społeczno-emocjonalnemu wszystkich stron, co pociąga za sobą wzajemną tolerancję, wyrozumiałość i pomoc oraz tworzenie prawidłowej relacji wielopodmiotowej współpracy. Dodatkowo współdziałanie umożliwia większy udział rodziców w opracowywaniu programu wychowawczego szkoły, pewny wpływ na program nauczania, ustalanie kryteriów uwzględnianych przy ocenianiu osiągnięć uczniów. Poczucie wpływu oraz większa wiedza rodziców w tych zakresach sprzyja lepszemu zrozumieniu i wspieraniu pracy nauczyciela, rodzi poczucie współodpowiedzialności i ogranicza postawy roszczeniowe. Jest to swoiste dowartościowanie rodzica i jego roli. „Zwiększenie świadomości pedagogicznej rodziców przez poszerzenie ich wiedzy, współdziałanie i współodpowiedzialność za przebieg edukacji dzieci i młodzieży odgrywa istotną rolę w tworzeniu właściwej atmosfery wychowawczej w domu, jak również w szkole” (Kozubska, 2004, s. 314).

Współpraca i współdziałanie nauczycieli oraz rodziców stanowi ważny punkt odniesienia dla kształtowania i rozwijania określonych umiejętności u wychowanków, zwłaszcza tych o charakterze społecznym, interpersonalnym. Ponadto sprzyja harmonijnemu rozwojowi, postępom w nauce oraz osiągnięciom dydaktycznym, jak również zmianom w zachowaniu, aktywności pozalekcyjnej i zaangażowaniu w życie szkoły (jest to ważna forma kreacji społecznej i edukacji dla demokracji). Współpraca umożliwia także wzajemną pomoc w sytuacjach trudnych rodziny i szkoły (nowa forma działalności szkoły wspomagania rodziny na różnych płaszczyznach oraz forma pomocy międzyludzkiej, wsparcia społecznego, ochrona przed wykluczeniem społecznym). Poza tym współdziałanie wielopodmiotowe przyczynia się do humanizacji i demokratyzacji relacji edukacyjnych, ujednolicenia oddziaływań wychowawczych.

Korzyści wynikające ze współpracy opartej na partnerstwie i dialogu wskazują na fakt, że współpraca ta jest koniecznością, a nie przywilejem czy luksusem.

Rzeczywisty obraz współpracy polskiej szkoły i rodziny

Z przykrością można stwierdzić, że współpraca rodziców z nauczycielami nie jest mocną stroną współczesnej szkoły, choć jest to jeden z priorytetów jej działalności, który ma także regulacje prawne. Wprawdzie obowiązująca ustawa o systemie oświaty stwarza możliwość większego zaangażowania rodziców w sprawy wychowania oraz możliwość wpływu na sposób kształcenia ich dzieci, jednak większość nauczycieli i rodziców nie ma dobrych doświadczeń wynikających ze współpracy. Wzajemne relacje przepełnione są stereotypami nakłaniającymi raczej do wycofania się z kontaktu niż otwartości i gotowości podjęcia dialogu (Bibik, 2009, s. 148).

Z jednej strony

szkoła nie lubi rodziców zbyt natarczywie ingerujących w sprawy szkoły, a rodzice wykazują postawę bierną w sytuacjach, gdy wszystko układa się pomyślnie, lub roszczeniowo-agresywną, gdy sytuacja zmienia się na niekorzyść ucznia. Nauczyciele otwarci na współpracę z rodzicami mówią, że „potykają się” o niechęć rodziców i barierę braku zainteresowania życiem szkolnym. Rodzice natomiast twierdzą, że czują się traktowani przedmiotowo, nie mają poczucia współtworzenia szkolnych wydarzeń, gdyż (...) są raczej stawiani przed faktami dokonanymi niż pytani o opinie, nowe pomysły (Bibik, 2009, s. 148).

Badania diagnostyczne w zakresie tej współpracy wskazują, że oczekiwania rodziców i nauczycieli się rozmiągają. „Zarówno nauczyciele, jak i rodzice mają świadomość, że muszą współpracować niż odczuwają wewnętrzną potrzebę takiej współpracy. Motywacja zewnętrzna naznaczona przymusem wywołuje postawy defensywne” (Kozubska, 2004, s. 316). Nauczyciele nie wierzą w możliwość większej aktywności rodziców, dlatego nie oczekują jej, liczą na umiarkowany ich wpływ na życie szkoły. W wielu przypadkach obawiają się rozprzestrzeniania się rodziców w szkole, bo uważają, że przyniesie to tylko ogromną liczbę roszczeń z ich strony, którym nie będą w stanie sprostać, i wynikną z tego jedynie kłopoty, kolejne nieporozumienia i konflikty. Wskazuje się, że pojawiają się raczej pozory współpracy. Zwłaszcza że oferta form współpracy zaproponowana przez szkołę jest nieaktualna i nieadekwatna do rzeczywistości,

w wielu przypadkach wprost niemożliwa do podjęcia i realizacji (Mendel, 2004; Kozubska, 2004). W największym stopniu są to „formy angażujące rodziców jako użytecznych pomocników nauczycieli, spełniających funkcje typu usługowego” (Mendel, 2004, s. 299). Dlatego występują napięcia pomiędzy rodzicami i nauczycielami, pojawiają się wzajemne oskarżenia i wzrastająca niechęć, utrwalają się stereotypy typu: „z nauczycielem i tak się nie wygra, więc lepiej się nie narażać” (Kozubska, 2004, s. 316). W takiej sytuacji rodzic przyjmuje postawę bierności, gotowości wysłuchania bez próby podejmowania dyskusji, a uczeń często przyjmuje rolę „podwójnego agenta”, starającego się przekazywać informacje obu stronom, zgodnie z ich oczekiwaniami lub/i dbając o swoje uczniowskie i nie tylko interesy.

Zatem, jak wskazują badania, rodzice w zakresie współpracy prezentują różne postawy, które warunkowane są wieloma czynnikami. Są rodzice zupełnie niezainteresowani współpracą, lekceważą oni nauczyciela i jego propozycje, spóźniają się na wywiadówki i inne spotkania organizowane przez szkołę lub nie biorą w nich udziału. Spośród nich wielu zasłania się brakiem czasu, nadmiarem pracy i obowiązków. Inni z kolei angażują się i bywają trudnymi współpracownikami, bo mają zbyt wiele do powiedzenia, nie zawsze na temat, zgłaszają liczne postulaty (często nierealistyczne) pod adresem szkoły i nauczyciela. Jest też grupa rodziców, którzy podejmują współpracę z nauczycielami oraz szkołą i są z niej zadowoleni. Doceniają wkład pracy nauczycieli, ich kompetencje zawodowe i osobowe, poświęcony czas i okazane wsparcie, a sami chętnie angażują się w różne proponowane formy współpracy (Żłobicki, 2000; Banasiak, 2013).

W literaturze przedmiotu w większym stopniu wskazuje się na negatywne postawy i zachowania rodziców, z którymi spotykają się nauczyciele w rzeczywistości szkolnej, a które utrudniają współpracę. Są to przede wszystkim: unikanie współdziałania i kontaktu, brak zaangażowania w sprawę dziecka i jego zaniedbywanie, nadopiekuńczość, perfekcjonizm, ingerowanie w prace nauczyciela przez rodziców (głównie profesjonalistów), całkowite poleganie na nauczycielu i poszukiwanie u niego wszelkiej pomocy, wciąganie nauczyciela w konflikty rodzinne oraz wrogość i agresywne zachowania rodziców (Babiuch, 2002).

Reasumując, należy stwierdzić, że współcześnie interakcje między nauczycielami i rodzicami mają raczej charakter asymetryczny, bowiem nauczyciele często stawiają się w roli ekspertów, nie licząc się ze zdaniem rodziców, którzy sami często odmawiają współpracy. Asymetryczna relacja uniemożliwia dialog i partnerstwo, a nawet zwykłe porozumienie się. Przy czym nauczyciele deklarują chęć podmiotowych relacji

z rodzicami. Praktyka życia szkolnego wskazuje także, że dominuje typ interakcji o charakterze rzeczowym, a nie osobowym. Co więcej, te relacje mają w przewadze andragocentryczny charakter, co znacząco ogranicza lub wyklucza udział dzieci i młodzieży – wychowanków w procesie wzajemnego komunikowania się i współdziałania, zaburza upodmiotowienie relacji edukacyjnej (Kozubska, 2004).

Wybrane determinanty jakości współpracy

„Normą stało się narzekanie na bierność proszkolną rodziców. Chodzi o zjawisko braku ich aktywności w procesie edukacji dziecka i życiu szkoły, do której ono uczęszcza (...)” (Mendel, 2004, s. 297). Wielu badaczy poszukuje zatem przyczyn niskiej jakości współpracy szkoły i rodziny. W zakresie uwarunkowań tego procesu wskazuje się dzisiaj na czynniki osobowościowe, czynniki społeczno-kulturowe, związane ze specyfiką instytucji oświatowych, a przede wszystkim stereotypy i uprzedzenia.

Do istotnych determinantów o charakterze społeczno-kulturowym zalicza się proces transformacji i zmiany cywilizacyjne, które pociągają za sobą zmiany mentalnościowe i nowe pojmowanie ról w relacjach pomiędzy szkołą a rodzicami. Z kolei w obrębie okoliczności zewnętrznych znajdują się przede wszystkim zmiany w życiu rodziny (Mendel, 2004), realizacji rodzicielstwa i wychowania rodzinnego. Cechą współczesności jest m.in. kult profesjonalizmu często połączony z kultem sukcesu, co powoduje, że rodzice inwestują we wszechstronny rozwój i edukację dziecka, by osiągnęło sukces życiowy (a tym samym także i oni). Należy również podkreślić, że konsekwencją opisanych cech jest dążenie rodziców do profesjonalizacji wychowania, które polega na przenoszeniu rodzicielskiej odpowiedzialności za wychowanie najmłodszego pokolenia oraz priorytetowej pozycji rodziców w tym zakresie w stronę różnego typu profesjonalnych instytucji (Ryk, 2008; Błasiak, 2015). Ponadto rodzice wierzą, że świetne wykształcenie zapewni dostatnią przyszłość dziecku w zmieniającym się świecie, przede wszystkim w wymiarze finansowym i pozycji społecznej. Te wszystkie kwestie sprzyjają temu, że rodzice oczekują, iż szkoła będzie instytucją o charakterze usługowym, a oni klientami, bez osobistego zaangażowania we współpracę. W rezultacie marginalizowane jest znaczenie i wpływ oddziaływań rodzicielskich na własne potomstwo, co potęgowane jest jeszcze dodatkowo przez same dzieci oraz przekaz medialny. Dodatkowo współcześni rodzice przeceniają możliwości dziecka, przyspieszają jego rozwój, coraz więcej wymagają, zwłaszcza w zakresie rozwoju intelektualnego (Błasiak, 2015).

Do uwarunkowań zewnętrznych analizowanej współpracy zalicza się także aktualną sytuację szkoły. Okazuje się bowiem, że szkoła nie nadąża za zmianami dokonującymi się wokół niej, czasami wydaje się „głucha” na głos i potrzeby rodziców oraz ich dzieci. W większości przypadków nie dostosowuje treści i form współpracy do nowej rzeczywistości. Sytuacja pedagogów we współczesnej szkole również jest specyficzna. Intensywne zmiany dotyczą nauczycieli i stwarzają ciągłą potrzebę ich przystosowywania się do rzeczywistości oraz przygotowania siebie i uczniów do funkcjonowania w przyszłości. Zmiany w systemie edukacji spowodowały, że nauczyciele zostali przytłoczeni nowymi zadaniami, z których są szczegółowo rozliczani (Kozubska, 2004). Ponadto niekorzystnym zjawiskiem dla prowadzenia współpracy międzyrodzinkowej może być fakt, że polscy nauczyciele nie posiadają lub posiadają w niewielkim zakresie odpowiednie kompetencje organizacyjne dotyczące podejmowania i realizowania współpracy z rodzicami. Wynika to z faktu, że tych elementów brakuje w wielu programach studiów i kursów kwalifikacyjnych o charakterze pedagogicznym kształcących nauczycieli. Warto też zwrócić uwagę, że pod względem architektonicznym szkoły są niegościnne dla rodziców (Babiuch, 2002). Jest w nich przestrzeń przeznaczona dla uczniów i nauczycieli, natomiast brak jej dla rodziców. Do niektórych placówek rodzice nie mogą nawet wejść bez pozwolenia personelu. Przychodząc na wywiadówkę, siedzą na małych krzeselkach przy ciasnych ławkach dostosowanych do potrzeb dzieci. A. Nalaskowski wskazał, że przestrzeń szkolna nasycona jest niedoroślnością, ponieważ stawia rodzica w sytuacji, w której trudno zachowywać się jak osoba dorosła. Zdaniem autora zdecydowanie lepsze, korzystniejsze dla zbudowania dobrego kontaktu byłoby przebudowanie przestrzeni klasy, aby rodzice czuli się w niej bezpiecznie i aby odebrali klasę jako przyjemną, a nie wrogą (Nalaskowski, 2002).

Warunki współpracy szkoły i domu. Jak współpracować?

Fundamentalnym warunkiem współpracy rodziców i nauczycieli jest

wzajemne uznanie siebie jako równoprawnych i równoważnych partnerów zorientowanych na wspólne osiąganie możliwie optymalnych efektów wychowawczych. Współpraca ta sprowadzać ma się do swoistego intencjonalnego procesu społeczno-pedagogicznego, do tworzenia wspólnej linii działania, która powstaje w warunkach pełnej egalitarności, dobrowolności, wzajemnego wspomagania się (Zajac, 2004, s. 324).

Stąd tworzenie płaszczyzny współpracy między tymi dwoma środowiskami wychowawczymi wymaga partnerstwa – na poziomie działania i postawy. Istotnym elementem partnerstwa na poziomie działania jest możliwość współdecydowania i wspólnego kształtowania rzeczywistości szkolnej. Możliwość podejmowania decyzji, prawo głosu, pociąga za sobą pojawienie się u podmiotów poczucia wpływu i wzrost zaangażowania. Z kolei na poziomie postawy partnerstwo dotyczy otwartości i szacunku dla drugiego. „Partnerstwo to (...) umiejętność «bycia z drugim człowiekiem», współistnienie w relacji, czyli odniesienie do postawy – wewnętrznego przekonania o konieczności wzajemnego okazywania sobie szacunku, serdeczności, zrozumienia, zaufania” (Bibik, 2009, s. 152).

Do warunków kształtowania relacji partnerskiej R. Bibik (2009) zaliczyła przede wszystkim prawdziwość, czyli szczerą we wzajemnych kontaktach, i umiejętność bycia sobą przy założeniu akceptacji własnej osoby, co sprzyja poczuciu bezpieczeństwa. Prawdziwość wyklucza konieczność „zakładania masek”. Ponadto, ważny jest w tych relacjach bezwarunkowy szacunek, który sprzyja niwelowaniu upokorzeń, akceptacji dla inności, tolerancji przekonań, uznaniu godności, a łączy się z delikatnością i taktem w przekazywaniu informacji, zwłaszcza tych trudnych. Istotna jest też empatia, czyli brak osądzania, umiejętność wnikania w subiektywny świat, przeżycia drugiej osoby i przez to jej lepsze poznanie. Fundamentalnym warunkiem analizowanych powiązań jest komunikacja oparta na dialogu (komunikacja partnerska), gdzie obowiązują określone zasady, typu: wzajemny szacunek rozmówców, zrozumienie, zaufanie, wyrzeczenie się autokratycznego sposobu traktowania rozmówcy, egocentryzmu i negatywnego oceniania, koncentracja na partnerze rozmowy, jego akceptacja jako jednostki autonomicznej oraz stworzenie odpowiednich warunków umożliwiających swobodne wypowiedzianie się. O poprawności dialogu w znacznej mierze przesądzają właściwości osobowościowe rozmówców, takie jak: panowanie nad emocjami, autentyczność, elastyczność w myśleniu i postępowaniu, kreatywność, tolerancja wobec różnic, otwartość, cierpliwość oraz wewnętrzny spokój i opanowanie. Z kolei do barier komunikacyjnych zalicza się: dominującą postawę jednej ze stron, która ogranicza swobodę drugiej strony, narzuca dystans, rodzi nieufność, kreuje atmosferę sztywności i lęku, oraz pouczenie, ocenianie i upokarzanie drugiej strony, jak również jednokierunkowy charakter relacji: nauczyciel – rodzic, bez możliwości zwrotnej informacji czy uwzględnienia poglądów, opinii rodziców, a także świadome wycofywanie się rodziców z komunikacji, bo boją się, że będzie miało to konsekwencje w sposobie traktowania i oceniania dziecka. W sytuacji zagrożenia w kontakcie z nauczycielem

rodzic przyjmuje postawy obronne: zaprzeczanie, odrzucanie autorytetu pedagoga, obwinianie innych i wzbudzanie agresji wobec dziecka, które są barierami komunikacyjnymi.

Efektywność współpracy między szkołą a domem wymaga ustalenia, przyjęcia i realizacji określonych zasad, regulujących relację między podmiotami (Bibik, 2009). Jedną z koncepcji w tym zakresie należy do M. Łobockiego (1994), który wskazał na najważniejsze zasady (tzw. dyrektywy postępowania) współpracy szkoły z rodziną, zaliczając do nich: zasadę pozytywnej motywacji (świadomość celu podejmowanej współpracy, dobrowolne i szczerze zaangażowanie); zasadę partnerstwa (równorzędni i równoprawni partnerzy procesu); zasadę wielostronnego przepływu informacji (różnorodne kanały porozumiewania się); zasadę jedności oddziaływań (wierność tym samym wartościom); zasadę aktywnej i systematycznej współpracy (czynne i aktywne zaangażowanie we wzajemne współdziałanie); zasadę elastycznej i twórczej postawy partnerów współpracy; zasadę taktu i dyskrecji.

Z kolei A.M. de Tchorzewski (za: Zajęc, 2004), biorąc pod uwagę przemiany społeczne, zaproponował, aby w procesie edukacji uwzględnić cztery zasady życia społecznego, które będą regulowały stosunki nauczyciel – rodzic w ramach współpracy rodziny i szkoły. Dotyczy to zasady integracji społecznej, która wskazuje na konieczność optymalizacji warunków i zabiegów edukacyjnych poprzez podejmowanie działań wspomagających rozwój wszystkich podmiotów edukacyjnych, w tym przede wszystkim rodziców (różne formy pedagogizacji/edukacji rodziców zmierzające do podnoszenia ich kompetencji wychowawczych). Ponadto należy wziąć pod uwagę zasadę pluralizmu społecznego, która polega na przyznaniu rodzicom prawa do współdecydowania o rozwoju dziecka – ucznia w szkole, prezentowania jego interesów, kształtowania światopoglądu, zainteresowań pozaszkolnych, spędzania czasu wolnego, z tego względu, że rodzina stanowi pierwsze i najważniejsze środowisko życia, socjalizacji, inkulturacji i wychowania. Kolejną kwestią to zasada kompromisu społecznego – wskazująca na potrzebę swoistej ugody osiągniętej na drodze wzajemnych ustępstw na płaszczyźnie współpracy, co możliwe jest dzięki konsultacjom, uzgodnieniom pomiędzy nauczycielami a rodzicami przy coraz szerszym udziale uczniów. Ostatni czynnik to zasada dialogu społecznego, która wskazuje, że strony biorące udział w dialogu zobowiązane są do bezstronnej cierpliwości, szacunku, zaufania, korygowania siebie w świetle myśli partnerów dialogu, zrozumienia dla poglądów i przekonań innych, odejścia od postawy dominacji nad innymi czy też pozorów. Dialog służy kształtowaniu partnerskiej relacji w szkolno-rodzinnej przestrzeni edukacyjnej.

Do istotnych warunków skutecznej współpracy środowiska szkolnego i rodzinnego należy zaliczyć także stosowanie różnorodnych form kontaktu z rodzicami (formy zbiorowe, indywidualne, usprawniające pracę szkoły), które będą adekwatne do potrzeb, oczekiwań i możliwości konkretnych wychowanków, rodzin, jak i szkoły w kontekście współczesnych przemian i ich tendencji oraz będą dawać szansę na wzajemne zrozumienie, otwarcie, promowanie podmiotowości, poszanowanie indywidualności i autonomii. Umożliwi to podjęcie odpowiedzialnej współpracy opierającej się na partnerskiej komunikacji. Jej wartość jest uwarunkowana i zależna w dużym stopniu od wiedzy, kompetencji i innowacyjności nauczycieli. Ważne jest również zaangażowanie wszystkich podmiotów współpracy.

Podsumowanie

Przedstawione analizy zostały przeprowadzone w perspektywie paradygmatu interpretatywnego i odniesione do zależności istniejących między teorią a praktyką pedagogiczną w zakresie kształtowania współpracy między szkołą i rodziną. Teoria, wskazująca różnorodne konteksty rozumienia i interpretowania rzeczywistości, staje się źródłem inspiracji do refleksji nad działaniem.

W kontekście zaprezentowanych rozważań okazuje się, że zmiany

w relacjach między nauczycielem a rodzicami (...) są łatwe, i trudne. Łatwe, bo zależą od samych zainteresowanych – uczestników edukacji, trudne, bo wymagają zmiany w utartych, wygodnych schematach, dotyczą zmian nie tylko na poziomie behawioralnym, ale także poznawczym i emocjonalnym – myśli, sądów, przekonań, wartości. I choć partnerstwo jest procesem, który „nie jest czymś stałym ani łatwo osiągalnym”, warto zachęcać zarówno nauczycieli, jak i rodziców do jednoczenia swych sił we wspólnej i najważniejszej sprawie, jaką jest wychowanie i nauczanie dzieci i młodzieży (Bibik, 2009, s. 159).

Szkoła i rodzina w ramach współpracy powinny wypracować własny, zharmonizowany model edukacyjnej działalności, gdzie istotne są odpowiednie idee i założenia, ale najważniejszymi warunkami skutecznej współpracy szkoły i domu są otwartość i zaangażowanie, partnerstwo oparte na dialogu, wyzbycie się stereotypów i uprzedzeń oraz stosowanie przez nauczycieli różnorodnych form współpracy i kontaktu z rodzicami, a także ich adekwatne dostosowanie do potrzeb i oczekiwań podmiotów edukacji.

BIBLIOGRAFIA

- Babiuch, M. (2002). *Jak współpracować z rodzicami „trudnych” uczniów?* Warszawa: WSiP.
- Banasiak, M. (2013). *Współpraca rodziny ze szkołą w kontekście reformy edukacyjnej w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bibik, R. (2009). Partnerstwo rodziny i szkoły – fikcja czy rzeczywistość? W: A. Ładyżyński (red.), *Rodzina we współczesności*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut, 147-161.
- Bieroń, K. (2012). Potencjał współpracy. W: G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 288-296.
- Błasiak, A. (2015). Współczesne rodzicielstwo – tendencje zmian i ich uwarunkowania. W: J. Karbowniczek, A. Błasiak i E. Dybowska (red.), *Dziecko, rodzina, wychowanie. Wybrane konteksty*. Kraków: Akademia Ignatianum w Krakowie, 47-68.
- Bobula, S. (2012). Rodzice partnerami szkoły. Partnerstwo, czyli co? W: G. Mazurkiewicz (red.), *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 297-310.
- Borawska, I. (2010). Współpraca nauczycieli z rodzicami na przykładzie szkoły podstawowej. W: A. Regulska (red.), *Pedagogika rodziny – wybrane problemy*. Warszawa: Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Rzeszowskiej, 65-92.
- Janke, A.W. i Kawula, S. (2007). Stosunki rodziny i szkoły. Integracja i syntonía. W: S. Kawula, J. Brągiel i A.W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny. Obszar i panorama problematyki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 219-262.
- Kochan, K. (2001). Współpraca nauczycieli i rodziców jako jeden z warunków pomyślnej integracji dzieci niepełnosprawnych w edukacji wczesnoszkolnej. W: I. Nowosad (red.), *Nauczyciele i rodzice. Współpraca w wychowaniu*. Zielona Góra: WSNHiS, 153-159.
- Kozubska, A. (2004). Rodzice w zreformowanej szkole. Mit czy rzeczywistość? W: A.W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 311-322.
- Krzesińska-Żach, B. (2007). Rodzice znaczącym podmiotem edukacji szkolnej. W: D. Opozda (red.), *Rodzicielstwo. Wybrane zagadnienia kontekstów edukacyjnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 289-295.
- Łobocki, M. (1994). *Organizowanie pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Maszke, A.W. (2002). Współpraca i partnerstwo rodziców i nauczycieli. W: A. Karpińska (red.), *Edukacja w dialogu i reformie*. Białystok: Trans Humana, 67-80.
- Mendel, M. (2004). Aktywna szkoła – bierni rodzice: anomia, mit czy przemieszczenie znaczeń? W: A.W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 297-310.
- Nalaskowski, A. (2002). *Przestrzenie i miejsca szkoły*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Okoń, W. (1987). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: PWN.

- Ryk, A. (2008). Współczesna rodzina wobec wybranych problemów ponowoczesności. W: B. Muchacka, *Rodzina w kontekście współczesnych problemów wychowania*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT, 33-40.
- Segiet, W. (1999). *Rodzice – nauczyciel. Wzajemne stosunki i reprezentacje*. Poznań-Warszawa: Książka i Wiedza.
- Ustawa z dnia 25 lipca 1998 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty. Dz. U. 1998, nr 117, poz. 759; nr 162, poz. 1126).
- Winiarski, M. (2000). *Rodzina, szkoła, środowisko lokalne: problemy edukacji środowiskowej*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Zajac, D. (2004). Niektóre zasady społeczne we współpracy szkoły i rodziny. W: A.W. Janke (red.), *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 323-329.
- Żłobicki, W. (2000), *Rodzice i nauczyciele w edukacji wczesnoszkolnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>